

Epigrafická kultúra v ranonovovekom Honte*

JÁN KOREKÁČ

*Katedra archívnictva a muzeológie, Filozofická fakulta,
Univerzita Komenského v Bratislave*

Epigraphic Culture in Early Modern Times in the Hont Region

Abstract: This study investigates early modern inscriptions in the Hont region, focusing on the period from the late 15th century to the mid-17th century. It examines the diverse influences that shaped the epigraphic culture of the region. The research concludes with an analysis of the progression of artistic styles, the substantial impact of burghers, and foreign influences. Furthermore, it addresses the significant role of military activities, including Ottoman incursions and Hungarian noble rebellions, in shaping the region's development and inscriptional practices. This study provides a comprehensive analysis of the multifaceted factors that collectively influenced the inscriptional culture of Hont during the early modern period.

Keywords: Early Modern Times, Epigraphy, Hont, Inscriptions.

DOI: <https://doi.org/10.24040/ahn.2024.27.02.96-115>

Úvod

Kultúrne dejiny je možné sledovať z viacerých smerov a jedným z nich je štúdium nápisovej kultúry.¹ Historické nápisy dopĺňajú ďalšie dva druhy viac sledovaných historických prameňov (kódexy a diplomatický materiál) a ponúkajú perspektívne informácie v mnohých historických disciplínach. Pojem epigrafická kultúra zastrešuje regionálne nápisové zvyklosti a premeny formálnej a obsahovej stránky epigrafických textov v kontexte kultúrno-spoločenských zmien. Vybraný región Hont² je nielen v epigrafických súvislostiach zaujímavým príkladom národnostnej,

* Príspevok bol vyhotovený z podpory grantu: APVV-23-398: Stredoveké a ranonovoveké nápisy zo Slovenska – dokumentácia, analýza a GIS-sprístupnenie s využitím AI.

¹ Bližšie k epigrafii napríklad: ŠEDIVÝ, Juraj: *Historické nápisy a ich nosiče*. Bratislava : Univerzita Komenského v Bratislave, 2018. 383 s.; ŠEDIVÝ, Juraj a kol.: *Latinská epigrafia. Dejiny a metodika výskumu historických nápisov zo Slovenska*. Bratislava : Univerzita Komenského v Bratislave, 2014. 264 s.; ROHÁČEK, Jiří: *Epigrafika v památkové péči*. Praha : Národní památkový ústav, 2007. 102 s.; SCHMIDT, Manfred Gerhard: *Corpus inscriptionum Latinarum, II*. Berlin : Berlin-Brandenburgischen Akademie der Wissenschaften, 2007. 48 s.; FAVREAU, Robert: *Etudes d'épigraphie médiévale, I*, Limoges : Presses Univ. Limoges, 1995. 621 s.

² Región Hont je v tejto práci vymedzený poslednými hranicami Hontianskej stolice.

konfesionalnej či sociálnej diverzity. Rovnako stoja za sledovanie aj geopolitické udalosti a zahraničné kultúrne vplyvy, ktoré výrazne ovplyvňovali aj nápisovú oblasť. Vývoj písomnej kultúry nebol priamočiarly a každé historické obdobie malo svoje špecifiká. Oproti stredoveku, kedy vo väčšine prípadov vychádzali historické nápisy z náboženských predlôh alebo mali šablónový charakter zodpovedajúci typu nápisu (typický pre iliterátne a semiliterátne spoločenstvá), sa v ranom novoveku³ začalo s vytváraním individuálnych textov, ktoré boli neraz inšpirované klasickou literatúrou s náročným jazykovým prevedením.⁴ Rovnako je v tomto období badateľný kvantitatívny nárast, rôznorodosť nosičov, prítomnosť nápisov aj mimo kultúrnych centier a rozdelenie štýlu písma (na humanistické a postgotické).⁵

K ranonovovekým epigrafickým pamiatkam v regióne Hont absenteuje v našej historiografii syntetické dielo. Je však možné vychádzať z prác, ktoré zmieňujú jednotlivé pamiatky, alebo z regionálnych monografií, kde sa rovnako objavujú zmienky o epigrafických textoch.⁶ Epigrafický výskum stojí najmä na práci v teréne a v prípade nezachovaných pamiatok či skúmania genealogických, archontologických alebo umenovedných dát aj na archívnom bádani.⁷

³ Raný novovek je obvykle chápaný ako obdobie od prelomu 15. storočia do konca 18. storočia, no v tejto štúdii je vymedzený od prvých novovekých vplyvov koncom 15. storočia len do polovice 17. storočia. Horná hranice je určená podľa pravidiel slovenského epigrafického projektu *Corpus Inscriptionum Slovaciae*, ktorý v chronologickom vymedzení vychádza z nemecko-rakúskeho projektu *Die Deutschen Inschriften*. KOCH, Walter: Počiatky modernej epigrafie stredovekých a ranonovovekých nápisov v nemecky hovoriacich krajinách. In: ŠEDIVÝ, Juraj a kol.: *Latinská epigrafia. Dejiny a metodika výskumov historických nápisov z územia Slovenska*. Bratislava : Univerzita Komenského v Bratislave, 2014, s. 26.

⁴ ŠEDIVÝ, *Historické nápisy*, s. 332.

⁵ V štúdii sú uvedené iba vybrané, reprezentatívne nosiče historických nápisov z regiónu Hont.

⁶ Napríklad: SZEMÁN, Attila: Dísz bányászkalapácsok és -ékek a Magyar Nemzeti Múzeum gyűjteményében. In: KOVÁCS, Tibor (ed.): *Folia historica XXI*. Budapest : Magyar Nemzeti Múzeum, 2000, s. 117-164; OSZVALD, Arisztid: Fegyverneky Ferenc, sági prépost, rendi visitator. 1506–1531. In: *Emlékkönyv Szent Norbert halálának 800 éves jubileumára (1134-1934)*. Gödöllő : Jászó-Premontrei Kanonokrend, 1934, s. 51-108.; ČELKOVÁ, Mária – MAJTEJKOVÁ, Adriana: Epigrafické sepulkrálne pamiatky v zbierkovom fonde Slovenského banského múzea v Banskej Štiavnici. In: *Zborník Slovenského banského múzea*. Banská Štiavnica : SBM, 2012, roč. 23, s. 40-69; RUSINA, Ivan a kol.: *Renesancia. Dejiny slovenského výtvarného umenia*. Bratislava : SLOVART, 2009. 996 s.; BOROVSZKY, Samu (ed.): *Magyarország vármegyéi és városai. Hont vármegye és Selmeczbánya sz. kir. város*. Budapest : Országos monografia társaság, 490 s.; BARDOLY, István – PLANK, Ibolya (eds.): *A „szentek fuvarosa” Divald Kornél felső-magyarországi topográfiaja és fényképei 1900-1919*. Budapest: Országos műemlékvédelmi hivatal, 1999. 583 s.

⁷ Pre epigrafiu sú najprínosnejšími bádania v súboroch kánonických vizitácií, vo fondoch mestských magistrátov, fondoch výskumných správ či zbierok historických fotografií. Bližšie: ČOVAN, Miroslav: Archívne pramene ako zdroje poznatkov k historickým nápisom. In: ŠEDIVÝ, Juraj a kol.: *Latinská epigrafia. Dejiny a metodika výskumov historických nápisov z*

Prvé ranonovové impulzy (koniec 15. stor. – 1520)

Každá etapa vo vývoji nápisovej kultúry kopíruje dobové umelecké trendy a je reflexiou na všeobecný vývoj regiónu. Koniec 15. storočia sa v Uhorsku niesol v znamení konsolidácie kráľovskej moci Matejom Korvínom (1458 – 1490) a prienikom renesančného umenia do krajiny prostredníctvom kráľovského dvora a niektorých významných prelátov. V období vlády jagelovských panovníkov (1490 – 1526) sa vplyv talianskej renesancie v Uhorsku zmenil. Väzby kráľovského dvora s talianskymi umelcami a humanistami ochladli a taliansku tradíciu prevzal Ostrihom. Vzhľadom na polohu Budína a Ostrihomu ako trasy z južnej Európy na sever, týmto smerom prúdilo mnoho umelcov, z ktorých sa niektorí v týchto mestách usadili alebo istý čas zdržiavali.⁸

Koniec 15. storočia bol v Honte spojený so zahustením siete sídel a rovnako so zvýšením ich hospodárskeho významu. Okrem najvýznamnejších stredovekých miest v regióne (Banská Štiavnica,⁹ Krupina,¹⁰ Pukanec,¹¹ Nagymaros¹² a Banská Belá¹³) sa rozvinuli aj stredoveké mestečky. Popri starších Bátovciach získali postavenie mestečka do konca stredoveku aj Banská Hodruša, Bzovík, Hokovce, Šahy, Sebechleby a ďalšie.¹⁴ Približne od polovice 15. storočia sa pravidelne stretávame s nápismi spojenými s mestským prostredím, čo v nasledujúcich obdobiach ešte viac nabralo na význame.

Nová renesančná estetika sa prejavila aj vo formálnej stránke písomnej kultúry. Oduševnený záujem o štúdium klasickej literatúry podnietil

územia Slovenska, Bratislava : Univerzita Komenského v Bratislave, 2014, s. 156-164.

⁸ MIKÓ, Arpád: Cesta renesančného umenia z Talianska do Uhorského kráľovstva v dobe Mateja Korvína a Jagelovcov. In: RUSINA, Ivan a kol.: *Renesancia. Dejiny slovenského výtvarného umenia*. Bratislava : SLOVART, 2009, s. 3-7.

⁹ Mestské výsady udelené medzi rokmi 1237 – 1238. K dejinám mesta napríklad: ŠTEFÁNIK, Martin: Banská Štiavnica. In: ŠTEFÁNIK, Martin – LUKAČKA, Ján a kol.: *Lexikon stredovekých miest na Slovensku*. Bratislava : Historický ústav SAV, 2010, s. 55.

¹⁰ Mestské výsady udelené v roku 1238. K dejinám mesta napríklad: BREZOVÁKOVÁ, Blanka: Krupina. In: ŠTEFÁNIK, Martin – LUKAČKA, Ján a kol.: *Lexikon stredovekých miest na Slovensku*. Bratislava : Historický ústav SAV, 2010, s. 243.

¹¹ Mestské výsady udelené medzi rokmi 1321 – 1331. K dejinám mesta napríklad: ŠTEFÁNIK, Martin: Pukanec. In: ŠTEFÁNIK, Martin – LUKAČKA, Ján a kol.: *Lexikon stredovekých miest na Slovensku*. Bratislava : Historický ústav SAV, 2010, s. 362.

¹² Mestské výsady udelené v roku 1324. K dejinám mesta napríklad: VIRTER, Ferencz: Hont vármege községei. In: BOROVSKY, Samu (ed.): *Magyarország vármegei és városai. Hont vármege és Selmeczbánya sz. kir. város*. Budapest : Országos Monográfia Társaság, s. 59.

¹³ Mestské výsady udelené po roku 1424, resp. 1425, ktoré mohli byť potvrdené pred rokom 1443. K dejinám mesta napríklad: ŠTEFÁNIK, Martin: Banská Belá. In: ŠTEFÁNIK, Martin – LUKAČKA, Ján a kol.: *Lexikon stredovekých miest na Slovensku*. Bratislava : Historický ústav SAV, 2010, s. 21

¹⁴ Bližšie: ŽUDEL, Juraj: *Stolice na Slovensku*. Bratislava : Obzor, 1984, s. 61.

napodobňovanie antického písma.¹⁵ Prechod od gotických písem k humanistickým nebol skokový, spočiatku sa vytvorili prechodné, goticko-humanistické písma, ktoré voľne preberali moderné tvary litier. Vzorom pre humanistické majuskulné písmo bola antická kapitála, ktorá sa vrátila do písomnej sféry ako novoveká kapitála. V Honte evidujeme jej prvé príklady v skratkách Ježišovho mena,¹⁶ na gotických oltároch v Pukanci, konkrétne na Oltári korunovania Panny Márie (okolo roku 1484)¹⁷ a na hlavnom Oltári Ukrižovania (okolo roku 1497).¹⁸ Na týchto nápisoch je zaujímavé, že neobsahujú zjavné ranohumanistické znaky ako omegové nodusy, zrkadlovo otočné alebo rozťahnuté litery, ktoré by boli v tomto období bežné. Ide však o solitérne prípady a skutočne sa začala novoveká kapitála využívať v Honte až o generáciu neskôr. Kapitála 15. storočia infiltrovaná nekapitálovými tvarmi je označovaná ako ranohumanistická majuskula.¹⁹ Z regiónu Hont máme niekoľko prípadov jej použitia. Za zmienku stojí napríklad nápisová tabuľa z roku 1516 umiestnená na stene Starého zámku v Banskej Štiavnici, ktorá patrila farárovi Gregorovi.²⁰ Tento príklad výborne reflektuje proces zmeny nápisovej praxe a začiatok využívania humanistického písma. Vďaka citáciám z Listov Luciliovi od Senecu je možné označiť túto pamiatku za referenčnú ukážku ranonovovekých nápisových pamiatok aj po obsahovej stránke.²¹

Koniec stredoveku sa niesol na vlne antiklerikalizmu, ktorého vyústením bolo reformné hnutie. Reformácia zohrala dôležitú úlohu v kultúrnom a rovnako aj epigrafickom vývoji regiónu. Nástup protestantizmu je v európskom kontexte dôležitý aj z dôvodu premeny interiérov katolíckych

¹⁵ HÚŠČAVA, Alexander: *Dejiny a vývoj nášho písma*. Bratislava : SAV, 1951, s. 252-255.

¹⁶ *I(HESVS) N(AZARENVS) R(EX) I(VDAEORVM)*. Ján, 19:19.

¹⁷ Na oltári sa mal nachádzať letopočet 1484, ktorý objavil na konci 19. storočia Imrich Henszlmann. Umelecký štýl však podľa Šugára zodpovedá skôr stredoeurópskemu maliarstvu okolo roku 1500. ŠUGÁR, Martin: Neskorogotické tabuľové maliarstvo v oblasti stredoslovenských banských miest. In: BURAN, Dušan (ed.): *Gotika. Dejiny slovenského výtvarného umenia*. Bratislava : Slovenská národná galéria, 2003, s. 485.

¹⁸ Oltár je datovaný podľa dochovaného vročenia 1497. V tomto prípade nachádzame už jemné nodusy na driekoch litier.

¹⁹ ŠEDIVÝ, *Historické nápisy*, s. 82.

²⁰ Slovenské banské múzeum (ďalej SBM) UH 4841, príř. č. 158/2009.

²¹ V zátvorkách sú uvedené citácie z Listov Luciliovi od Senecu. *Monitio diuina · Vtina(m) · saperent et in/telligerent ac nouissima prouiderent · / HOMO · in hoc omnes fallimur quo/tidie e(ni)m morimur et morte(m) no(n) p(ro)spicim(us)* (Liber I, Ep. 1.) / *CONSILIV(M) · Tam(quam) migratur(us) habita* (Liber VIII, Ep. 1. (70)) / *Cura non q(uam) diu viuas(ed) ut bene / fatis et quo ire cogaris* (Liber XVII, Ep. 1. (101)) · *SEPVLT(I) · / SU(M) q(uo)d eris · PRO me p(rae)cor ora · 1516 // Mortem quam querulo p(r)ae)dixit pastor ouili / effigiatam tibi monumentum salutis · opus / Reliquit · Gregoriu(s) q(ae) / · 1516 ·*

kostolov.²² V Honte je možné tieto zmeny sledovať najmä v odstraňovaní oltárov, sôch či premalieb interiérov. Zmeny sú výrazne najmä v kostoloch v rurálnom prostredí, naopak, v kostoloch hontianskych slobodných kráľovských miest sa väčšinou rozhodlo o zachovaní pôvodného zariadenia. Determinujúcim faktorom bol v tomto prípade najmä typ reformného učenia. Po prevzatí katolíckych kostolov evanjelikmi helvétskeho typu (kalvínmi) sa ich zariadenie úplne odstránilo, zatiaľ čo evanjelici augsburského typu (luteráni) pristupovali k pôvodnému vybaveniu chrámov citlivejšie.²³

Vďaka úzkym obchodným a kultúrnym kontaktom s nemecky hovoriacimi krajinami, rovnako vďaka etnicko-jazykovému zloženiu regiónu, sa vo väčšej miere začalo v epigrafickej oblasti Hontu s využívaním nemčiny. Po náhrobnej doske z Nagymarosu (1380),²⁴ kde sa nachádza zrejme prvý nemecký text na epigrafickom nosiči v regióne,²⁵ sa nemčina v nápisovej oblasti opäť objavuje práve na prelome 15. a 16. storočia.

Obdobie prelomu 15. a 16. storočia bolo v epigrafickom kontexte časom zmeny umeleckého smeru, nárastu vplyvu meštianstva, no bez prudkých spoločenských zvrátov, ktoré nastali v polovici 20. rokov 16. storočia. Rok 1520 je aj približnou hranicou využívania ranohumanistickej majuskuly. Nápis sa začali meniť aj po obsahovej stránke a na základe predlôh z diel klasických autorov je viditeľný humanistický vplyv, ktorý sa stal všadeprítomným v nasledujúcom období.

Renesančná nápisová (1520 – 2. tretina 16. stor.)

Takmer storočie od roku 1520 žili krajiny strednej Európy v znamení plurality a koexistencie nesúrodých prvkov vo výtvarnom umení, politicko-sociálnej a konfesionalnej oblasti. Toto obdobie je možné označiť za čas diskontinuity. V Uhorsku proti sebe stáli panovnícke rody, stavy, protestanti a katolíci a negatívne pôsobila aj prítomnosť Osmanov.²⁶ Medzi týmito zlomovými udalosťami vyčnieva osmanská

²² BALÁŽOVÁ, Barbara: Stredoslovenské banské mestá po roku 1526 – príbeh umenia, renesancie alebo reformácie? In: RUSINA, Ivan a kol.: *Renesancia. Dejiny slovenského výtvarného umenia*. Bratislava : SLOVART, 2009, s. 49-50.

²³ Bližšie: LUKÁČ, Miroslav: K problematike patrocínií vybraných protestantských kostolov Hontianskeho arcidiakonátu vo svetle vizitálnych protokolov zo 17. – 18. storočia. In: *Folia historica Bohemica*, 2021, roč. 36, č. 1, s. 121-124.

²⁴ V súčasnosti sa nachádza v múzeu vo Vyšehrade. Visegrád, Mátyás Király Múzeum, inv. č. 85.1.1.

²⁵ + an(no) • d(omi)ni • m° • ccc° • / lxxx • [hier] lict • laurencz • niclos • d/er • reichter.

²⁶ RUSINA, Ivan: Úvod. In: RUSINA, Ivan a kol.: *Renesancia. Dejiny slovenského výtvarného umenia*. Bratislava : SLOVART, 2009, s. 11.

hrozba, ktorá zmenila prirodzený vývoj celého regiónu.²⁷ Výrazným rozdeľujúcim faktorom bola aj konfesia. Už v 20. rokoch 16. storočia sa v Štiavnicí otvorene šírilo Lutherovo učenie a k novému vyznaniu sa hufne začala pridávať miestna šľachta.²⁸ O nápravu pomerov sa ako jeden z prvých snažil ostrihomský arcibiskup Pavol de Varda (*Varday, Várday*).²⁹ Do tohto úsilia zapojil aj významnú cirkevnú postavu Hontu, Františka Fegyvernekiho.³⁰ Františkova náhrobná doska z červeného mramoru je najmladším príkladom antikizujúceho variantu náhrobných dosiek (*all'antica*) na území dnešného Slovenska a vykazuje podobnosti s ostrihomskými náhrobkami patriacimi zosnulým talianskym zamestnancom arcibiskupského dvora či vysokým predstaviteľom kapituly. V hornej časti dosky je upevnený štít, ktorý obsahuje iniciály menovaného (*FF*) a v dolnej časti sa nachádza *tabula ansata* s pohrebnou básňou napísanou v distichu. Náhrobok bol objednaný pravdepodobne v Ostrihome, no išlo o konzervatívne rozhodnutie objednávateľa, keďže sa už v prvom decénií 16. storočia objavil modernejší variant.³¹ Vytesaný epitaf je výbornou ukážkou renesančného textu s umelecky vyzretým štýlom³² a použité písmo je už dokonalá kapitála bez ranohumanistických infiltrácií. Z významných reformátorov je vhodné spomenúť jedného z prvých evanjelických pastorov v Štiavnicí, Jána Senensisa,³³ ktorému

²⁷ LUKAČKA, Ján: Bezbranná krajina. Prvé osmanské plienenie juhozápadného Slovenska na jeseň roku 1530 ako dôsledok porážky pri Moháči. In: GRÓFOVÁ, Mária – MALOVCOVÁ, Božena (zborník) – SÚRA, Pavel (CD-R) (eds.): *Bitka pri Moháči – historický medzník v dejinách strednej Európy (490. výročie)*. Bratislava : SSA s podporou Medzinárodného vyšehradskeho fondu, 2016, s. 37-38.

²⁸ JANURA, Tomáš – ZVAROVÁ, Zuzana: *Vidiecke šľachtické sídla v Hontianskej stolici*. Liptovský Mikuláš : Spoločnosť Kolomana Sokola v spolupráci s HÚ SAV, 2021, s. 22-23, 25.

²⁹ BUCKO, Vojtech: *Reformné hnutie v arcibiskupstve ostrihomskom do r. 1564*. Bratislava : Unia, 1939, s. 99.

³⁰ Bližšie: OSZVALD, Arisztid: Fegyverneky Ferenc, sági prépost, 51-108; ŽAŽOVÁ, Henrieta: Premonštráti v Šáhách. In: URBAN, Peter a kol.: *Zlatá kniha Hontu*. Martin : Vydavateľstvo Matice slovenskej, s. r. o., s. 177.

³¹ MIKÓ, Arpád: Cesta renesančného umenia z Talianska do Uhorského kráľovstva v dobe Mateja Korvína a Jagelovcov. In: RUSINA, Ivan a kol.: *Renesancia, umenie medzi neskorou gotikou a barokom*. Bratislava : SLOVART, 2009, s. 7.

³² FEGWERNER GENVIT, SED SAAG ME AD SIDERA MISIT / PRAEFVERAM HIC MVLTI, NESCIO QVALIS EGO / CALCOR NVNC PEDIBUS FRATRV, QVOS ANTE PRAEIBAM / ET MERITO QVONIAM VILIOR IPSE FVI / CONGESSI FRATRES ET MENTA PLVRIMA FECI / SVCCESOR SERVES HEC MEA FACTA PRECOR.

³³ Ján Senensis, pochádzajúci z Kremnice, bol štiavnickým kazateľom od roku 1544, kedy zastával úrad richtára Kvirín Schlaher. KACHELMANN, János: *A bányavárosok története külföldön a Hussiták és Reformatio idejéből*. Selmecbánya: Nyomtatta Mihalik István, 1867, s. 160. Ján pôsobil ako štiavnický kazateľ až do roku 1586. Za pôsobenia Jána ako slovenského farára a nemeckého farára Ulricha Cubicularia bolo zostavené vyznanie viery *Confessio Heptapolitana*. MATEJKOVÁ, Adriana: Evanjelici v Banskej Štiavnicí v 16. a 17. storočí. In: VOŠKOVÁ, Katarína (ed.): *Kostol sv. Kataríny v Banskej Štiavnicí – klenot neskoréj gotiky na Slovensku*. Banská Štiavnica : Spolok Banskej Štiavnice '91, 2017, s. 150-151.

patrí nápisová tabuľa z lapidária Starého zámku v Banskej Štiavnici³⁴ z roku 1584.³⁵ Na tom istom mieste je umiestnená aj náhrobná doska³⁶ jeho manželky Benedikty.³⁷ Obe náhrobné dosky boli pôvodne situované na Frauenberskom cintoríne a v 20. rokoch 20. storočia prenesené do mestského múzea.³⁸

V rokoch 1525 – 1526 prebiehali sa severe Hontu, v Banskej Štiavnici a Hodruši, banícke povstania.³⁹ Organizovanie baníkov v Štiavnici začalo zrejme v prvej polovici 15. storočia v bratstve Božieho tela, ktoré sa v polovici 17. storočia laicizovalo do spoločenstva baníkov (*Heuerknapschaft*).⁴⁰ Banícke ceremónie sa neobišli bez insígnií – kladivka a železka. O baníckych insígniách zo Štiavnice sa zmieňuje aj Matej Bel, ktorý píše, že staré insígnie boli obnovené v roku 1538, za richtára Valentína Markusa, o čom sa mal zachovať aj záznam v mestskom archíve.⁴¹ Tieto insígnie sa v súčasnosti nachádzajú v *Magyar Nemzeti Múzeum (MNM)*.⁴² Ceremoniálne kladivko⁴³ nesie na frontálnej strane rukoväte gravírovaný obraz nahej ženy, pravdepodobne bohyně Fortúny, ktorá je omotaná nápisovou páskou s textom.⁴⁴ Na užších stranách rukoväte sa nachádza dvojica textov⁴⁵ a v mieste spojenia hlavy a rukoväte je umiestnené datovanie.⁴⁶ Hlava ceremoniálneho železka⁴⁷ je ozdobná po celej svojej ploche vegetatívnym dekorom, na hornej strane je erb

³⁴ SBM, UH 566, príř. č. 5593/1968.

³⁵ I) [HAEC] EGO VIVUS ADHVC POSUI MONVMENTAE SE[NE]N/[SIS] [ET] MICHICO(N)SORTI PIGNORIS VSQE MEIS. II) 15//84. III) [UT PIUS] ISACIDES SEPELIVIT RITE RACHELEM / [IMPOSUIT]Q(VAE) CAVO FLENS MONVME(N)TA ROGO / [SIC EGO] JOHAN(NES) SENENSIS QVI SCLAVVS VRB(E) / [SCHEM]NITIA PASTOR LVS(T)RA PER OCTO TV / [DILECTAM] VITAE SOCIAM REQVIESCERE TVMB(A) / [HAC] [VOL]VI NOMEN CVI BENEDICTA F[VIT] / [HACQVE MEMOR] [FI]DEI CVM SIM MOR(T)ALIS [ET] IPSA TVMBA ME POSV[I] POST M[EA] FATA PETO DVMQUE SIMUL QVONDAM SVRGEMVS AD ASTRA PETEMUS OSSAQUE NOSTRA CVBENT MOLLITER].

³⁶ SBM, UH 568, príř. č. 5594/1968.

³⁷ I) ABI[.]O[---]OR TO[---]VML SEQVERE / HEVT(E) MIR MORGEN DIER / ER IST VMB VNSERMISSETHAT WILLEN / VERWVNDET VND VMBVNSE SVNDE / WILLEN ZVSHLAGEN (Izaiaš 53:5). II) [---]RIESE NIMMER GEIST AVF. III) [---] WIR / [---] WSEN / [---].

³⁸ ČELKOVÁ – MATEJKOVÁ, Epigrafické sepulkrálné, s. 61.

³⁹ Bližšie: RATKOŠ, Peter: *Povstanie baníkov na Slovensku 1525 – 1526*. Bratislava : Vydavateľstvo SAV, 1963, 344 s.

⁴⁰ JANKOVIČ, Vendelín: Počiatky pomocných bratských pokladníc v stredoslovenských banských mestách. In: MARSINA, Richard (ed.): *Banské mestá na Slovensku*. Martin : Osveta, 1987, s. 107-108.

⁴¹ BEL, Matej: *Notitia Hungariae novae historico geographica, (IV.)*. Vienna : Paulli Straubii, 1742, s. 643-644.

⁴² Bližšie: SZEMÁN, Dísz bányászkalapácsok, s. 117-123.

⁴³ MNM, inv. č. 61.49.1.C

⁴⁴ NAhoeCH / IM / LEBESTEN. // H // M. D. I. MR.

⁴⁵ GOT MIT VNS / TRAW SCHAW WEM.

⁴⁶ 15//38.

⁴⁷ MNM, inv. č. 61.49.2.C

Štiavnica a na úderníku štít s prekríženým kladivkom a želiakom s iniciálami *S* a *O*. V priestoroch spojenia rukoväte a hlavy sa nachádza datovanie.⁴⁸ Rukoväť je ozdobená textami⁴⁹ a uzatvorená kovovým štítkom s erbom Banskej Štiavnice. Za zmienku stojí banskému kontextu príznačný vytesaný nápis na stene banského diela na 3. obzore Štôlne Všetkých svätých v Banskej Hodruši.⁵⁰

S novým panovníckym rodom nastala zmena aj v organizácii baníctva. Stredoslovenské banské mestá začala v roku 1527 spravovať novovzniknutá Dolnorakúska komora (*Niederösterreichische Kammer*) a v roku 1548 prešli spolu pod správu Ferdinanda I. Habsburského. Od tohto času sa banských miest priamo dotýkali administratívne zmeny. Po ich pričlenení do Dolnorakúskej komory vznikol Hlavný komorský-grófsky úrad so sídlom v Banskej Štiavnici.⁵¹ Zavŕšenie tohto procesu reflektuje aj nápis nad portálom do Kammerhofu (Komorského dvora) z roku 1550,⁵² podľa ktorého je datovaná výstavba objektu, resp. spojenie viacerých samostatných budov. Kamenárske prevedenie portálu a okených šambrán poukazuje na cudzie vedenie, zrejme talianskych majstrov, no časť bola vyhotovená pravdepodobne aj domácimi remeselníkmi.⁵³

Hospodárska sila a zahraničné vplyvy v regióne pozitívne vplývali na vývoj sebareprezentačných aktivít tunajších mešťanov. Z roku 1555 pochádza drevená nápisová tabuľa z Kostola sv. Kataríny v Banskej Štiavnici, na ktorej je pod datovaním namalovaná dvojica erbov (erb Uhorska a Štiavnice) a v dolnej časti malý osobný erb⁵⁴ s iniciálami *PR*.⁵⁵ Iniciály mena *PR* boli v odbornej literatúre spájané s Pavlom Rubigallom,⁵⁶ no erbové znamenie patrí niekoľkonásobnému richtárovi Štiavnice Pankráčov

⁴⁸ 15//38.

⁴⁹ *WO · DER · PFENNIG WEND / DASELBST AVCH · DIELIEB / GVT · MACHT · MVT · MVT · BRINGT · ARMVT / VERBVM · DOMINI · MANET · INETERNVM / WER · GOT · VERTRAVT · DER · WOL · BAVT.*

⁵⁰ *C(VARTAL) V 1540 R(EMINISCERE).*

⁵¹ BALÁŽOVÁ, Stredoslovenské banské mestá po roku 1526, s. 55.

⁵² *FERDINAND(VS) I D(EI) GRA(TIA) · ROMA(NORVM) · HUNGARIAE · BO(H)EMIAE · (ET)C(ETERA) REX / ARCHIDVS · AVSTRIAE · (ET)C(ETERA) · HAN(C) · DOMVM · CAMERAE · F(ERI) F(ECIT) AN(N)O D(OMI)NI · MDL.*

⁵³ URBANOVÁ, Norma: Banská Štiavnica, Kammerhof. In: RUSINA, Ivan a kol.: *Renesancia. Dejiny slovenského výtvarného umenia*. Bratislava: SLOVART, 2009, s. 718.

⁵⁴ Zlaté kosmé brvno v čiernom poli, v ktorom je umiestnená dvojica červených hviezd.

⁵⁵ *1 · 5 · 5 · 5 / P(ANCRATIVS) // R(EIMANN).*

⁵⁶ ŠIMKOVIC, Michal – VOŠKOVÁ, Katarína: Stavebné úpravy v protestantskom duchu. In: VOŠKOVÁ, Katarína (ed.): *Kostol sv. Kataríny v Banskej Štiavnici – klenot neskorej gotiky na Slovensku*. Banská Štiavnica: Spolok Banskej Štiavnice '91, 2017, s. 159.

Rhenaderovi alias Rheynmannovi (*Reimann, Reymann*).⁵⁷ V období raného novoveku sa však dominantným reprezentačným nástrojom hon-tianskych mešťanov a šľachty stali sepulkrálie. Do polovice 16. storočia je možné datovať náhrobnú dosku Vavrincina Rössela⁵⁸ zo Starého zámku v Banskej Štiavnici.⁵⁹ Jedným z najvýznamnejších členov rodiny Rös-selovcov bol Erasmus, ktorý mal synov Vavrincina a Jána.⁶⁰ Vavrinc bol banským podnikateľom, rovnako ako jeho otec.⁶¹ Záznam o jeho úmrtí zatiaľ nepoznáme, no môžeme ho predpokladať rámcovo v polovici 16. storočia, s čím korešponduje aj použité písmo, ktoré obsahuje reliky z ranohumanistickej majuskuly. Ranohumanistické tvary litier na sepulkráliách po roku 1550 sú málo pravdepodobné, vzhľadom na dochované pamiatky tohto druhu, ktoré boli v tom čase už vyhotovované dokonalou novovekou kapitálou.⁶² Odkaz v nápise na *mladícku vášnivosť a zabránenie poznania podstaty života* môže tiež znamenať, že Vavrinc zomrel v mladom veku.

Novoveká kapitála v jej kanonizovanej forme sa z polovice 16. storočia zachovala na náhrobných tabuliach Mariany Markusovej (manželky Jakuba Markusa),⁶³ Margaréty Markusovej (manželky Mateja Markusa)⁶⁴ a Aurélie Molnerovej, rod. Rubigallovej (manželky Krištofa Molnera),⁶⁵ ktoré sú uložené na nádvorí Starého zámku v Banskej Štiavnici. Umelecký štýl náhrobných tabúl Mariany Markusovej (1555)⁶⁶ napovedá o priamom vplyve talianskeho renesančného umenia. Pravdepodobne ide

⁵⁷ Jeho znamenie na osobnej pečati môžeme nájsť napríklad v testamente Barbary Hilleprantinovej (nevlastnej matky Pavla Rubigalla), ktorý pochádza z 21. decembra 1549. Ministerstvo vnútra SR, Štátny archív Banská Bystrica pracovisko Banská Štiavnica, fond Magistrát mesta Banská Štiavnica a Banská Belá (ďalej MVSR ŠABBpBŠ, MMBŠaBB), Fasc. U. 5. No 107; Urkunde 1549-12-21.

⁵⁸ *FORMA / FAVOR / POPVLI · / FERVOR · IVVENILI · OPESQ(VAE) / DIRIPVERE · TIBI NO/SCERE · QVID · SIT · HOMO ·*

⁵⁹ SBM, UH 4640, prír. č. 65/2006.

⁶⁰ MVSR, ŠABBpBŠ, MMBŠaBB, inv. č. 121, a. š. 3.

⁶¹ V roku 1526 napríklad uzatvoril zmluvu spolu s Jánom Prennerom (*Brennerom*) o vymedzení banských polí s ťažiarimi ťažiarstva Grindšachta. MVSR, ŠABBpBŠ, MMBŠaBB, inv. č. 1084, a. š. 11; V tomže roku postavil hámor a hutu so štyrmi pecami na spracovanie železa, zlata a striebra na hraniciach s Tekovskou stolicou na území dedín Vyhne a Bzenica. MVSR, ŠABBpBŠ, MMBŠaBB, inv. č. 1053, a. š. 11; Z roku 1522 sa zachoval aj súpis polovičných týždenných miezd robotníkov u štiavnických ťažiarov, kde pri Vavrincovom mene figuruje počet 180 pracovných síl. RATKOŠ, *Povstanie baníkov na Slovensku*, tab. 2b.

⁶² Občasné využívanie nodusov a pod. pretrvalo, no litery mali už štandardizovaný charakter a nemali rozťahnutú formu ako v tom prípade.

⁶³ Prvá časť náhrobku sa nachádza na východnej stene citadely Starého zámku (SBM, UH 553, prír. č. 5587/68). Druhá časť je umiestnená v depozitári (SBM, UH 4448, prír. č. 5587/68).

⁶⁴ SBM, UH 580, prír. č. 5577/1968.

⁶⁵ SBM, UH 556, prír. č. 5584/1968.

⁶⁶ *I) EGO · SVM · RESVRRECTIO · ET · VITA · QVI · CREDIT · IN · ME · NON MORIETVR · IN ·*

o import alebo prácu talianskeho sochára.⁶⁷ Texty sú vyhotovené dokonalou novovekou kapitálou. Podobne bola vyhotovená aj náhrobná doska Margaréty, manželky Mateja Markusa (1556),⁶⁸ no v tomto prípade nápis obsahoval aj bodky nad písmenom *I*, čo bolo prevzaté z gotických písem. Autorom pamiatky je zrejme rovnaký taliansky sochár ako v prípade náhrobnej dosky Mariany. Náhrobná tabuľa Aurélie Molnerovej, rodenej Rubigallovej (1556)⁶⁹ sa nachádza na východnej stene nádvorja Starého zámku.

V 2. polovici 16. storočia sa v regióne začali častejšie objavovať nápisy na meštianskych domoch. Z roku 1552 pochádza nápisová tabuľa nad portálom domu na ulici Andreja Pécha 4 v Banskej Štiavnici. Text je v nemeckom jazyku, vyhotovený v rýmoch, bez rozdeľovania slov – *scriptura continua*, nachádzame v ňom enklávu, *nexus litterarum* a skrátenie slova – *titulus*.⁷⁰ Podobný text, vychádzajúci z cirkevnej predlohy, sa nachádza na nástennej maľbe na priečelí meštianskeho domu na Námestí sv. Trojice č. 8 v Banskej Štiavnici. Text je v nemeckom jazyku, obsahuje zrkadlovo obrátené tvary litier, zaujímavý ranohumanistický tvar litery *D* a zúbkový tvar litery *Z*.⁷¹ Ranohumanistické relikty v kapitálovom texte datujeme približne jednu generáciu po záverečnej fáze využívania ranohumanistickej majuskuly, približne do obdobia 1560 – 1570, s čím korešponduje aj umenovedné datovanie. Ikonografický motív Šalamúnovho súdu vychádza z obsiahleho súboru drevorytov Majstra MS vytvorených pre prvé vydanie Biblie v preklade Martina Luthera v roku 1534

ÆTERNVM · IO(H)AN(NNES) · XI · CAP(ITVLVM) II) EXEMPLVM · CASTI · PRÆESTANS · MARIANA · PVDORIS / ET · VIRTUTE · POTENS · ET PIETATIS · AMANS / OCTO DECIM · MENSES · VT · CHARO · IVNCTA · MARITO / VIXIT · ET · EST · NATI · VIX · NOVA · FACTA · PARENS / OCCIDIT · HICQVE · IACENS · MOLLEM · CAPIT · VSQV(A)E · QUIETEM / SPIRITVS · ÆTHEREA · SEDE · LOCATVS · AGIT.

⁶⁷ ČELKOVÁ – MATEJKOVÁ, Epigrafické sepulkrálné, s. 53-54.

⁶⁸ I) AN(N)O · DOMINI · M · D · LVI · DIE · XXVI / IANVARII · DISSCESIT · EX · HAC · VITA / HONESTA · FOEMINA · MARGARETA / D(OMINI) · MATTHIÆ · MARCI · CONIVNX / ÆTATIS · SVÆ · ANNO · [---] / CORPVS · HIC · SEPVLTVM · IAC[ET]. II) · IN · MANV · DEI · SVNT · ET · NON · TANGENT · ILLAS · TORMENTVM · MORTIS. III) M(ATHIAS) M(ARCVS).

⁶⁹ I) I(HESVS) N(AZARENVS) R(REX) I(VDAEORVM). II) OBIIT SINE PROLE / MAGNO CVM LVCTV / SVORVM ANNO 1556 / DIE 27 FEBRVARII / AETATIS SVÆ 18 / <Pásztor IH(E)S(VS)> / SPES MEA / CHRISTVS. III) CHRISTOPHORI IACET HOC CONIVNX CASTISSIMA BVSTO / MOLNERI VERO NOMINE DICTA FIDES / PER MAGNO CHARI CVM LVCTV CONIVGIS IPSA / OCCVBVIT PHTHYSI VIVERE DIGNA FIDES / EIVS ENIM ORNARANT IVVENILI IN PECTORE FORMAM / VIRTUTES PIETAS DVX QVIBVS ESSE SOLET.

⁷⁰ WO GOT ZVM HAVS NICHT GIBT SEIN GVNST / SO ARBE(I)T IDERMAM VMSOMST · WO GODE STAD(T) / NICHT SELBST BEWACHT · SO IST VMP·SONST / DER WE(C)HTER MACHT M 15//52 R. Text je inšpirovaný Žalmom 127:2.

⁷¹ I) (GLÜCK)SELIG SI]ND DIE / (L)EVT[E] VND DEI/[NE] [---]NER [.]JICEF DIE / AL[.] ZEIT // FVF(?) DIR N[---] [STEH]/EN VND AI[.]EIN / WEISHEIT NO/REN III REG(IS) X. II) DIE T[---] / TIGE[---] / MIR DE[---] / SEVFTAT [---] / NEN [---] / IG [---]. III) IVDIT. Text vychádza z 3. Kniha kráľov, 10 kapitola (neskôr 1. Kniha kráľov, 10:8).

u vydavateľa Jána Luffta vo Wittembergu. Z druhého výjavu sa zachovali len fragmenty motívu Jóba s priateľmi a manželkou a z maľby vpravo hore iba fragment postavy Judity. Znázornené starozákonné témy s evidentným vzťahom k reformácii sú napriek fragmentárnemu zachovaniu, ktoré sťažuje ich plnohodnotnú interpretáciu, vyhotovené na vysokej úrovni a reflektujú dobrú úroveň maliara.⁷² Za zmienku stojí aj renesančný portál tzv. Baumgartnerovho (*Paumgarnterovho*) domu na Trojičnom námestí č. 23 v Banskej Štiavnici.⁷³

V Honte prebehla v 2. polovici 16. storočia aj fortifikačná úprava viacerých objektov ako reakcia na osmanské nebezpečenstvo. Po obsadení hradov Drégel' (1552) a Fil'akovo (1554) bol nad vstupnou bránou do Starého zámku v Banskej Štiavnici vytesaný veľavravný, dnes už neexistujúci nápis – *šťastné mesto je také, ktoré myslí na vojnu v čase mieru*.⁷⁴ Takmer totožný text je prítomný aj na radnici v Bardejove, a rovnako napríklad aj v talianskom prostredí na súčasť architektúry Dóžovho paláca v Benátkach (Palazzo Ducale).⁷⁵ Na poschodí Starého zámku sa nachádza nad portálom datovanie, odkazujúce na fortifikačnú úpravu, z roku 1559 a nad portálom do severného krídla nemecký text z roku 1562 (zrejme taktiež súvisiaci so zmienkou úpravou).⁷⁶ Podobným portálom je vybavený meštiansky dom na Námestí sv. Trojice (Galéria Jozefa Kollára) v Banskej Štiavnici.⁷⁷ Rok 1564, ako rok ukončenia výstavby, je vytesaný nad portálom do Nového zámku v Banskej Štiavnici.⁷⁸ V polovici 16. storočia prebehla aj renesančná prestavba a opevnenie Kostola sv. Jána Evanjelistu v Banskej Belej, na ktorú odkazujú iniciály na prednej

⁷² SMOLÁKOVÁ, Mária: Banská Štiavnica, Meštiansky dom (Trojičné nám.), Nástenné maľby priečelia. RUSINA, Ivan a kol.: *Renesancia. Dejiny slovenského výtvarného umenia*. Bratislava : SLOVART, 2009, s. 814.

⁷³ *A(MBROSIVS) // P(AVMGARTNER) / ZVM ABMROSI PAVMG[ARTNER] IST DAS HAVS / GENAND SEIN GLYCK S[TE(H)T] GOT(T)ES [HA]ND / [15//56] / 1 · 5 · 7 · 9*. V mestskej knihe Banskej Štiavnice sa nachádza rodný list s menom Ambróza Paumgartnera. Podľa neho Ambróz pochádzal z Gersthoffu pri Viedni. Bližšie: MVSР, ŠABpBŠ, MMBŠaBB, inv. č. 1122, a. š. 13, s. 350-351.

⁷⁴ *FELIX CIVITAS, QUAE TEMPORE PACIS COGITAT DE BELLO*. RICHTER, Ede: Selmezbánya. In: BOROVSKY, Samu (ed.): *Magyarország vármegyéi és városai. Hont vármegye és Selmezbánya sz. kir. város*. Budapest : Országos monografia társaság, s. 107.

⁷⁵ ČOVAN, Miroslav: *Historické nápisy zo Šariša do roku 1650*. Univerzita Komenského v Bratislave : Bratislava, 2015, s. 95-96.

⁷⁶ *SO VIL ALS // GOT WIL / · 1 · 5 · // 6 · 2 ·*

⁷⁷ *ACH GOT DEIN GENAD DV VNNS VERLEICH / MACH VNNS ERBEN IN DEINEM REICH / ERLESS VNNS HIE AVS DIESER MVESELIGEN ZEIT / DVRCH CRISTVM DEINE BARMHERCZIGKHAI*T. Prvá veta textu vychádza z Hymnusu *Ach Gott, verleih mir Dein Gnade*. Nápis je možné datovať rámcovo do polovice 16. storočia až polovice 17. storočia. DVORÁKOVÁ, Viera – TÓTHOVÁ, Štefánia: *Banská Štiavnica, svetové kultúrne dedičstvo*. Pamiatkový ústav : Bratislava, 1995, s. 26.

⁷⁸ 15//64.

konzole severnej steny⁷⁹ a štítok s banským symbolom na konci scho-diska vedúceho do areálu kostola.⁸⁰ Iniciály s datovaním sa zachovali v Banskej Belej aj nad portálom do presbytéria v Kostole sv. Márie Ška-puliarskej.⁸¹

Renesančné obdobie v Honte položilo základy novovekej nápisovej kultúry v regióne. Okrem reflexie výrazných kultúrno-spoločenských zmien, ktoré sa stali obsahovou náplňou historických textov, je v tomto období evidentný vplyv mešťanov Banskej Štiavnice. Práve rozhl'adení a bohatí štiavnickí mešťania boli objednávateľmi moderných sepulkrál-nych pamiatok s epitafmi vyhotovenými v dokonalej novovekej kapitále.

Neskorá renesancia (3. tretina 16. stor. – zač. 17. stor.)

Prelom 16. a 17. storočia bol vo veľkej miere ovplyvnený vojenskými operáciami, ktoré súviseli s osmanskou prítomnosťou, ale aj so stavov-skými povstaniami. V spoločnosti sa ešte viac zvýšil význam bohatých mešťanov, čo sa odrazilo aj na počte a kvalite nápisových pamiatok. Pokračoval aj rozvoj kultúry a vzdelanosti v laických vrstvách. Práve z tohto obdobia pochádzajú aj prvé grafity nápisy, ktoré s určitosťou ne-boli vyhotovené remeselníkmi. Dôležitá zmena sa udiala vo vývoji epigrafických písem. Na konci 16. storočia sa začalo v Honte s využíva-ním postgotického písma – fraktúry, a to výlučne pre texty v ľudových jazykoch. V Honte ich zastupovala nemčina, ktorá už v počte, ale aj obsa-hovej kvalite postupne dobiehala latinský jazyk.

Prvý príklad fraktúry v Honte na štandardnom epigrafickom nosiči sa nachádza na fragmente náhrobného kameňa⁸² Pavla Rubigalla,⁸³ pôvodne zo skladu farského kostola v Štiavnických Baniach.⁸⁴ Od go-tických písem sa fraktúra odlišuje svetlosťou, tendenciami k dekon-štrukcii litiér (najmä verzálok) a ozdobnosťou, pričom tvarovo vychá-dza z neskorogotickej bastardy. Táto epigrafická pamiatka pokračuje

⁷⁹ FE (FF?).

⁸⁰ S(TADT) // D(ILIN) / 15//64.

⁸¹ G. K. / 1565.

⁸² [---] [D]er Edel vnd Ern(e)st Herr Paüll Rübighall zü Carlstorff Rom(ischer) Khay(serlicher) / [Radt] [vn]d [---] Innhaber der Herrschafft Lypsch Waldbürger auff der Schemb/[nitz] [---]] den Achtzehenn den Tag Octobris Im Ain Tausent Fünfhundert Fünf / [---] [Jah]res Gott ver-leiche im vnd vns allen ain fröhliche Auferstehung Amen.

⁸³ Pavol Rubigall, bol známy humanistický intelektuál, básnik, ťažiar a podnikateľ. Narodil sa okolo roku 1510. (Podľa RICHTER, Selmeczbánya, s. 106.) Zomrel v roku 1575. Hoci na náhrobnej doske absentuje číslovka sedemdesiat, stotožňujeme sa s týmto údajom. Čias-točné potvrdenie roku úmrtia nachádzame aj v Kráľovských knihách (IV.), kde sa nachádza záznam zo 14. apríla roku 1576, podľa ktorého bol už toho času zosnulý (*iam defuncti*). Magyar Nemzeti Levéltár – Országos Levéltára (MNL-OL), Libri Regii IV, s. 46; Podobne: MALINIAK, Pavol – NAGY, Imrich: *Turek na obzore (Z prameňov k uhorsko-osmanským vzťahom)*. Spolok Slovákov v Poľsku : Kraków, 2013, s. 113.

⁸⁴ SBM, UH 554, príř. č. 5582/1968; ČELKOVÁ – MATEJKOVÁ, Epigrafické sepulkrálne, s. 58.

v trende kvalitných hontianskych sepulkrálií. Fraktúra bola použitá aj na nemeckých textoch na epitafe pukanského mestského pisára Jána Sillenera (*Syllenera*) v Kostole sv. Mikuláša v Pukanci,⁸⁵ na náhrobných doskách⁸⁶ Evy Stahelovej, manželky Krištofa Stahela,⁸⁷ Konráda Lorberera von Lorbersberg⁸⁸ z 2. polovice 16. storočia⁸⁹ a dvoch dcér ťažiara Gottfrieda Lienpachera – Márie Sofie a Evy Kataríny,⁹⁰ ktoré sa nachádzajú na Starom zámku v Banskej Štiavnici.⁹¹

Väčšina epigrafických textov však už bola realizovaná novovekou kapi-tálou. V malej miere bola použitá aj pri nemeckých nápisochoch, ako napríklad na liatinovej náhrobnej doske⁹² Polixeny Kielmanovej,⁹³ manželky banskoštiavnického ťažiara Andreja Kielmanna.⁹⁴ Liatinová doska je z hľ-a-diska technického a umeleckého spracovania porovnateľná s vrcholnými

⁸⁵ I) I(HESVS) N(AZARENVS) R(EX) I(VDAEORVM). II) 15 // 89. III) Die Epitaphium und Grabstein hat der / Edl unnd Vest auch namhafte Weise Herr Hanns / Syllener der Ehren Rats geschworner und in die 40 / Jar lang gwesen Stadtschreiber alhie In Bugganz / (D)er seiner Hausfrauen Katharina und Kindern Zu / Ehern gedachtnug machen und aufrichten lasen / Denen und das uns allem Gott durch Christum Iesum Ein / [fröhliche auferstehen verle[ih]en wolle [Am]en.

⁸⁶ SBM, UH 552, prír. č. 5580/1968.

⁸⁷ Ady 3 May An(n)o (15)81 ist In Gott Eingeschlaffen die Ehrn / [vnd] [t]vngendreiche Fraw Eva des Hern Chfristoff Stahels ho[---] / [Fraw] liegt alhie begraben [Gott verleiche ihr] vnd vns / Allen [ein fröhliche Auferstehung Amen].

⁸⁸ SBM, UH 547, prír. č. 5574/1968.

⁸⁹ Alhie ligt begraben der Edl und veste / Herr Condradt Lorberer von Lorbersberg / Röm(ische) Kay(serliche) Ma(jestä) Silberreüter Hauptman / bey beeden Cam(m)ernn Crembnitz vnd Sch/embnitz sambt seiner Lieben Haus fra/uen Anna Lorberin Ein geborne vor/dienin vnd der erzygten Ehelichen / Liebe Erben denen Gott am Jündsten/dag ein fröhliche auferstehung neben / allen Christgläubigen verleichen vnd / geben wolle Amen.

⁹⁰ Hier liegen begraben vnnnd / seind in Gott entschlaffen / die Edlen Zwey Jungfrew/lein Maria Sophia vnd / Eva Katharina geborne / Lienpacherin.

⁹¹ SBM, UH 550, prír. č. 5576/1968.

⁹² SBM, UH 537, prír. č. 5569/1968.

⁹³ Polixena bola dcérou Krištofa Knorra von Rosen-Rotha a Matildy rodenej von Räming. Podľa: LINDNER, Heinrich August: *Sammlung adelicher Ahnentafeln*, 1701, s. 815r. (ruko-pis). Jej manželom bol Andreas Kielman, ktorý pôsobil ako podplukovník v pešom pluku Puechhein. Podľa: WILGRILL, Franz, Karl: *Schauplatz des landsässigen Nieder-Oesterreichischen Adels vom Herren- und Ritterstande von dem XI. Jahrhundert an, bis auf jetzige Zeiten*. Wien : Christian Friedrich Wappler, 1804, s. 121.; Po smrti Polixeny sa Andreas oženil s dcérou známeho štíavnického meštana Hansa Salia von Hirschberga – Annou. Svadbou získal podiel v Brennerovej ťažiarskej spoločnosti. Podľa: BALÁŽOVÁ, Barbara: Písomné a obrazové pramene k banskoštiavnickej rodine Reutter ako východisko pre konštrukciu kultúrneho sveta meštianskych elit stredoslovenských banských miest v závere 16. a prvej polovici 17. storočia. In: *Historický časopis*, 2016, roč. 64, č. 2, s. 264.

⁹⁴ ANNO DOMINI-M-D-XCVIII-DEN-XIX-MAII / ZWISCHEEN-II-VND-III-VHRN NACH MIT/TAG IST DIE EDEL EHRTVGENTSAM / FRAW, POLIXENA KIELMANNIN EINGE/BORNE KNORRIN, DESS(EN) EDLEN ANDREAË / KIELMANS, VON KIELMANSEGG, EH(R)LICHE / HAVSFRAW, ALLHIE ZVR SCHEMNITZ, / IN HVNGERISCHEN BERGS TETTEN. / IN CHRISTO SEELIG VERSCHIDENN, / DERO WOLLE GOTT DER ALLMECHTI/GES AMBT ALLEN AVSSERWELTEN, AM / IVNGSTEN TAG, EIN FRÖLICHE VE/HRSTEHVNG VERLEIHEN, AMEN.

západoeurópskymi dielami tej doby. Podľa Pusztaia bola vyhotovená v niektorej gemerskej zlievarni.⁹⁵ Podobný príklad použitia novovekej kapitály pre nemecký text sa nachádza aj na už zmienenej náhrobnej doske Benedikty Senensisovej, na nástennej maľbe na stene rytierskej sály na Starom zámku v Banskej Štiavnici,⁹⁶ zrejme z obdobia prestavby zámku medzi rokmi 1546 – 1559,⁹⁷ na kalichu z Hontianskej Vrbove z roku 1600,⁹⁸ či na nápisovej tabuli Žigmunda Eggsteina⁹⁹ z roku 1616¹⁰⁰ s dvojicou erbov.¹⁰¹

Epigrafické texty tohto obdobia boli vyhotovované aj v bilingválnej forme (latinčina – nemčina), ktorá slúžila na sprostredkovanie informácií aj obyvateľstvu bez znalosti latinčiny. Zaujímavé príklady kombinácie týchto jazykov sa nachádzajú na textoch inšpirovaných Listom Hebrejom (13:12-14) nad bránami k cintorínom v Banskej Hodruši z roku 1580¹⁰² a Banskej Štiavnici pravdepodobne z rovnakého obdobia.¹⁰³ Brány k cintorínom sú v epigrafickom kontexte pomerne výnimočné. Zaujímavé je aj ich takmer totožné remeselné spracovanie, na ktoré nadväzuje aj totožná obsahová a formálna stránka nápisov. Táto totožnosť nie je vzhľadom na podriadenosť Hodruše Štiavnici výnimočná,¹⁰⁴ no takýto prejav

⁹⁵ PUSZTAI, László: *Magyar öntöttvasművéség*, Műszaki Könyvkiadó : Budapest, 1978, s. 66-71.

⁹⁶ G[OT]T · SCHEPFLER · HIMELS · VND · DER · ERDEN / [---]NNG DVRCH · D[---] ERT[.]GIRT · WERDEN / [AL]LE[S] · DEINE · GNAD · ZV · ERWERWE[.] / WIR · SEIN · IN · LEBEN · ODER · IM · STERBEN.

⁹⁷ HARMINC, Ivan a kol.: *Súpis pamiatok na Slovensku. Zväzok prvý, A – J*. Bratislava : OBZOR, 1967, s. 70.

⁹⁸ IS: GODT: MIT: VNS: WOLL: KAN: WEDDER VNS: DYRNKET: VNDE: ETETH: GODT: NICHT: VER: GETETH: ANNO: 1600 / WICHT 26 LOT 19.

⁹⁹ SBM, UH 565.

¹⁰⁰ SIGMV(N)D EGGSTAIN VON EHRENEGG // FIDES EGGSTEININ GEBORNE DANIELIN // 1616.

¹⁰¹ Vpravo erb rodiny Daniel, vľavo rodiny Eggstein.

¹⁰² I. [AD HEBRAEOS QVARE ET IESVS VT SANCTIFICARET PER PROPRIVM SANGVINEM POPVLVM EXTRA PORTAM PASSVS EST EXEAMVS IGITVR AD EVM EXTRA] CASTRA / [PROBRVM EIVS] / POR[TANTES] / N[ON ENIM] HA[BEMVS HIC M]AN[ENTEM CIVITATEM SED F]VTV[R]A[M / I]NQV[IRIMVS]. II. [HEBRAER 13 DARVM HAT AVCH] / IESVS A[VF DAS] ER HEIL[IGTE] / DAS VOLK DVRCH SE[IN EI] / GEN BLVT [- - -] GEL[ITTEN DR] / AVSSEN VOR DEM THO[R SO] / LA[ST] VNS NVN ZV [IHM / HINAVSGEHEN AVSSERHALB DEM LAGERS] / S[EINE] SCHMACH [TRAGEN] DEN(N) / [WIR HA]BE[N HIER KEINE BLEIBENDE] / STA(D)T SONDE[RN DIE ZUKVNFTIGE / SUC]HE[N WIR]. III. I(HESVS) N(AZARENVS) R(EX) I(VDAEORVM). IV. 15// CELINA[---]IN [---]IT [---]RGDIS(?) / EIN[---]XXVI[---] // 80. Podobne: ČOVAN, Miroslav: Význam epigrafie pre kultúrne dejiny. In: *Kultúrne dejiny*, 2018, roč. 9, Supplementum, s. 11-12.

¹⁰³ Takmer totožný nápis ako v prípade brány z Hodruše, až na odlišnosti v stave zachovania a absenciu poslednej časti textu a rovnako aj datovania. Bližšie: ČOVAN, Význam epigrafie pre kultúrne dejiny, s. 11-12.

¹⁰⁴ ČOVAN, Význam epigrafie pre kultúrne dejiny, s. 12.

šablónovitosti je pri epigrafických pamiatkach tohto druhu v širšom regióne unikátny. Nemecký doplnok sa nachádzal v Štiavnicí aj v latinskom nápisu na dnes už neexistujúcej Belianskej bráne.¹⁰⁵

Latinské texty boli vyhotovované výlučne novovekou kapitálou. Zo začiatku 17. storočia pochádzajú grafity na dverách koniarne č. 15 na Starom zámku v Banskej Štiavnicí. Dvere sú pokryté krátkym renesančným textom vyhotoveným uhlíkom.¹⁰⁶ Krátky grafity nápis z roku 1617 sa nachádza aj na freske v presbytériu Kostola sv. Mikuláša v Sazdiaciach.¹⁰⁷ Ten je však čiastočne vyhotovený aj v humanistickej minuskule, ktorá mala v epigrafickej oblasti sledovaného obdobia len marginálnu funkciu. Jej zaujímavé využitie sa nachádza na dedikačnom dvojriadkovom texte nad portálom meštianskeho domu na Sládkovičovej ulici č. 14 v Krupine.¹⁰⁸ Písmo na ňom má zmiešaný charakter, vychádza ešte z gotickej minuskuly, ale celkový dojem je už bližší humanistickej minuskule a niektoré písmená sú dokonca prevzaté z bastardy (*a* a *f*).

Prelom 16. a 17. storočia sa niesol v duchu vrcholiacej renesancie, čo reflektovali texty informujúce o renesančných prestavbách objektov. Medzi dobré príklady renesančného textu z 1. tretiny 17. storočia patrí nápis na vstupnom portáli domu, ktorý patril Gottfriedovi Lienpacherovi na Námestí sv. Trojice v Banskej Štiavnicí. Na preklade portálu sa nachádza fragmentárne dochovaný tesaný text¹⁰⁹ a nad portálom dvojica erb-ov majiteľ-ov nehnuteľnosti. Renesančné texty sa zachovali aj na fasádach meštianskych domov v Banskej Štiavnicí, napríklad fragment maľovaného nápisu na Námestí sv. Trojice č. 10¹¹⁰ alebo na freskovej výzdobe z meštianskeho domu na ulici Andreja Kmeťa č. 15.¹¹¹

Z konca 16. storočia pochádzajú z Hontu aj zvonové nápisy. Ide o pomerne jednoduché texty či datovania. Do roku 1584 je datovaný zvon, ktorý dodnes visí vo veži klopačky v Banskej Hodruši,¹¹² v roku 1595 bol

¹⁰⁵ I) ANN(O) D(OMI)NI MDLXXIX IA(H)R. II) 1588 C. C. Podľa: BARDOLY – PLANK (eds.), *A „szentek fuvarosa“*, s. 156.

¹⁰⁶ MATEVS / RVDOLF · 1614.

¹⁰⁷ ANDREAS / FIZEL(?) / Tr[---]nsis Anno Dom(ini) / 1617

¹⁰⁸ Anno 15 E // K 60 / Felix homo que(m) alie(n)a p(er)jcula faciunt cautum. V hornom riadku je text rozdelený vytesaným strapcom hrozna. Inicialy patria zrejme majiteľ-ovi domu.

¹⁰⁹ HAS GOTTFRIEDVS LIE[N]PACH[ER] [CONDIDIT AEDES CAESARI GAVDENS IURE MINISTERII] / GAVDENS ET N[]V[]E[] FODIENDI IVRE METALLI HIC IVGA QVA COELI SIDERA NOSTRA PETVNT. ANNIS XXV. XXVI. XXVII POST MDC A CHRISTO NATO]. Text bol interpretovaný na základe prepisu z roku 1968. GINDL, Jozef – VOZÁR, Jozef: *Banská Štiavnica a okolie*. Banská Bystrica : Stredoslovenské vydavateľstvo, 1968, s. 230.

¹¹⁰ SI DAT OLVSCVLA MENS MINVSCULA PACE QVIETA / NE PETE GRANDIA LAVTAQVE PRANDIA LITE REPLETA // [---] AUDE A[---] / [---] QUE [---] // [---] 1602 [---].

¹¹¹ [SETVLITAS BENIGNITAS CASTITAS PR]VDENCIA [IVSTITIA VERITAS] FORTITVDO PATIENTIA RELIGI[O] [HVMILITAS].

¹¹² 15//84

odliaty zvon pre Kostol sv. Kataríny v Banskej Štiavnici,¹¹³ ktorý bol na začiatku 20. storočia zrekvirovaný¹¹⁴ a podľa vizitácie z roku 1829 sa nachádzal v sanktusovej vežičke kostola.¹¹⁵ Dodnes nezachované zvony s nápismi sa nachádzali aj vo veži Kostola sv. Mikuláša v Banskej Hodruši,¹¹⁶ v Kostole Narodenia Panny Márie v obci Kemence¹¹⁷ či v evanjelickom kostole v Teranoch.¹¹⁸ Medzi kovolejárske a zlatnícke výrobky s nápismi patrí aj liturgický mobiliár. Zo začiatku 17. storočia evidujeme napríklad nápisy na kalichu¹¹⁹ a pixide¹²⁰ zo Stredných Plachtiniec, tiež na cibóriu¹²¹ z Kostola sv. Kataríny v Banskej Štiavnici.¹²²

Na začiatku 17. storočia pokračovala rekatolizácia. V Banskej Štiavnici, kde katolíci nemali kostoly ani školy, prevzali dielo prozelytizmu jezuiti. Ich pôsobisko bolo najprv v Kammerhofe na prízemí,¹²³ kde v roku 1627 zriadili Kaplnku sv. Ignáca so súhlasom Banskej komory.¹²⁴ O jej zriadení informuje aj nápis nad vstupným portálom.¹²⁵ Z toho istého roku evidujeme aj datovanie¹²⁶ nad nešpecifikovaným bankským dielom na žile Sedem žien v Banskej Belej.¹²⁷

¹¹³ *Haec + Campana + pertinet + ad + Ecclesiam + Sanctae + Catharinae + 15 A(nno)*. 95 x · s. Slovenský národný archív, Filmotéka II, Kánonické vizitácie, (ďalej SNA, KV), Vizitácia farnosti Banská Štiavnica z roku 1829, Liber 379, sign. C1894, 0647; GEMBICKÝ, Juraj: Zvony. In: VOŠKOVÁ, Katarína (ed.): *Kostol sv. Kataríny v Banskej Štiavnici – klenot nesekorej gotiky na Slovensku*. Banská Štiavnica : Spolok Banskej Štiavnice '91, 2017, s. 252-253.

¹¹⁴ GEMBICKÝ, Zvony, s. 252-253.

¹¹⁵ SNA, KV, Vizitácia farnosti Banská Štiavnica z roku 1829, Liber 379, sign. C1894, 0647

¹¹⁶ *Verbum domini 1630 Renovata expensis Ecclesiae tempore D(omini) Jo(h)annis Preieri*. SNA, KV, Vizitácia farnosti Banská Hodruša z roku 1829, Liber 378, sign. C1894, 0591.

¹¹⁷ *IN VIENN 1643*. SNA, KV, Vizitácia farnosti Kemence z roku 1779, Liber 131, sign. C1807, 0171.

¹¹⁸ V tomto prípade sa zachoval zrejme len regist textu ... *1610 fusa, patronorum in ea extant una Ambrosius Wajda et Pterum Gedci* ... Evangélikus Országos Levéltár (ďalej EOL), Canonica Visitatio, Visitatio Ecclesiarum Honthensium 1745, Visitatio Ecclesiae Therinensis, s. 68.

¹¹⁹ *HORWATH MATTYAS EBECKI ERZEBET DE INANES 1618*. EOL, Canonica visitatio, Protocolum visitorium districtus Montani 1741-1798, Visitatio Ecclesiae Kőzép-Paloitensis, p. 67.

¹²⁰ *AYTICH HORWAT MATTYAS DEVINO EBECKY ERZEBET DE PALOJTA A(NN)O 1623*. EOL, Canonica visitatio, Protocolum visitorium districtus Montani 1741-1798, Visitatio Ecclesiae Kőzép-Paloitensis, p. 67.

¹²¹ *TEMPLI SANC(TAE) CAT(HARIN)AE SC(H)EMNI(CII) A(NNO) 1628*. ČELKOVÁ, Mária: Bohoslužobný inventár kostola. In: VOŠKOVÁ, Katarína (ed.): *Kostol sv. Kataríny v Banskej Štiavnici – klenot nesekorej gotiky na Slovensku*. Banská Štiavnica : Spolok Banskej Štiavnice '91, 2017, s. 243.

¹²² SBM, UH 4525.

¹²³ REISZIG, Ede: Irodalom, tudomány, művészet. In: BOROVSKY, Samu (ed.): *Magyarország vármegyéi és városai. Hont vármegye és Selmeczbánya sz. kir. város*. Budapest : Országos monografia társaság, s. 353.

¹²⁴ URBANOVÁ, Banská Štiavnica, Kammerhof, s. 718.

¹²⁵ *SACELLVM · S(ANCTI) · IGNATII · A(NNO) · 1627 · / I(ESVS) H(OMINORVM) S(ALVATOR)*.
¹²⁶ 1627.

¹²⁷ BORN, Ignaz: *Travels through the Bannat of Temeswar and Hungary. In the Year 1770*. London : J. Miller, 1777, s. 192.

Prelom 16. a 17. storočia bol pre región Hont obdobím výrazného vojenského a politického nepokoja, ovplyvneného osmanskou prítomnosťou a stavovskými povstaniami. Rekatolizácia prebiehala len pomaly, predovšetkým v rurálnom prostredí, s podporou miestnych katolíckych šľachticov. Nápisová kultúra kopírovala v obsahovej náplni regionálne trendy a výraznejšie zmeny sa udiali vo formálnej sfére. Do prostredia humanistických písem sa dostala fraktúra ako prvé postgotické písmo, ktoré sa využívalo na nápisy v nemčine. Latinčina si udržala významné postavenie, ale nemecké texty ju postupne dobiehali svojím počtom i kvalitou, čo svedčí o kultúrnej a jazykovej skladbe regiónu. Dôležitým znakom tohto obdobia bola tiež bilingválna forma nápisov.

Raný barok (1. pol. 17. stor.)

Prvá polovica 17. storočia bola v Honte obdobím nástupu nového umeleckého smeru – baroka. Barok nerozvíjal umelecké smery predchádzajúceho obdobia a spočiatku k jeho prieniku prispeli zahraniční umelci, predovšetkým z talianskych krajín. Medzi jeho základné znaky patrí bohatosť scén a materiálov, cirkevné predlohy, či dynamika pohybu.¹²⁸ Za vlády Ferdinanda III. (1637 – 1657) sa upevňoval nastolený kurz protireformácie. Zvýšenie počtu katolíkov sa však prejavilo až po polovici 17. storočia.¹²⁹

Význam meštianstva a nemeckej komunity v nápisovej kultúre regiónu reflektuje napríklad portrét Gabriela von Dietrichsteina¹³⁰ z rokov 1630 až 1650¹³¹ s krátkym textom¹³² alebo výnimočne umelecky spracovaná ranobaroková náhrobná doska Juraja Schulza¹³³ z Kostola Nanebovzatia

¹²⁸ RUSINA, Ivan: Vek svárov 1600-1690. In: RUSINA, Ivan a kol.: *Barok. Dejiny slovenského výtvarného umenia*. Bratislava : SNG, 1998, s. 11.

¹²⁹ JANURA – ZVAROVÁ, *Vidiecke šľachtické*, s. 28.

¹³⁰ SBM, UH 897.

¹³¹ Gabriel von Dietrichstein pochádzal zo starého korutánskeho rodu. Bol ríšskym radcom a od roku 1633 zastával post hlavného komorského grófa až do roku 1635. Podľa: WIßGRILL, *Schauplatz des landsässigen Nieder-Oesterreichischen Adels*, s. 218; LACKOVIČOVÁ, Mária: *Portréty hlavných komorných grófov* z obdobia po založení Banskej akadémie v Banskej Štiavnici. In: *Zborník Slovenského banského múzea. 1981, roč. 10*, s. 272. Oženil sa dvakrát, jeho prvou manželkou bola Regina von Silberberg, dcéra Wolfganga Georga von Silberberga a druhou Eleonóra, grófka von Mörsberg, dcéra Fridricha von Mörsberga a Felizity von Trauttmansdorff. Podľa: WIßGRILL, *Schauplatz des landsässigen Nieder-Oesterreichischen Adels*, s. 218. Gabriel zomrel 21. júna 1664 v Grazi, kde je aj pochovaný. Podľa: *Sitzungsberichte der philosophisch-historischen Classe der kaiserlichen Akademie der Wissenschaften*, VI., Wien : W. Braumüller, 1851, s. 316.

¹³² GABRIEL VON DIETRICHSTAIN / FREY:HERR AVE RABENSTEIN / GEB(OREN): 1594. DEN · 27 IAN(VAR).

¹³³ Juraj zastával funkciu kráľovského účtovníka aj počas zložitého obdobia 1. polovice 17. storočia, kedy bolo nutné riešiť finančné problémy spojené s ťažbou rudy a rovnako aj s vojenskými aktivitami. Bližšie o Jurajovi: PÉCH, Antal: *Alsó magyarország bányamivelésének története, II*. Budapest : Magyar tudományos akadémia, 1887, s. 22, 346, 399, 413-415,

Panny Márie v Banskej Štiavnici. Doska je vyhotovená z červeného mramoru. Jej centrálnu časť vyplňa nápisové pole s 30-riadkovým textom¹³⁴ a v hornej časti nápisová páska nad reliéfnou scénou s Ježišom.¹³⁵

Z roku 1650 pochádzajú aj ďalšie štiavnické banícke insígnie.¹³⁶ Ceremoniálne kladívko¹³⁷ je pozlátené a rukoväť v spodnej polovici strieborná. Takmer celá zlatá plocha je ozdobená textami. Na frontálnej strane hlavy sa nachádza erb Štiavnice s datovaním 1650 v strede päťriadkového textu.¹³⁸ Na zadnej strane sa nachádza štvorriadkový text.¹³⁹ Rukoväť kladívka je podobne vyplnená na frontálnej¹⁴⁰ a zadnej strane¹⁴¹ dvojriadkovými textami. Ceremoniálne železko¹⁴² je pozlátené, rukoväť v spodnej polovici strieborná. Na frontálnej strane hlavy sa nachádza v strede vegetatívneho dekoru silueta fárajúceho baníka a na zadnej strane erb Štiavnice s datovaním 1650. Rukoväť železka je ozdobená krátkym textom.¹⁴³

Z roku 1652 pochádzajú banícke insígnie z Banskej Belej, ktorých jasným vzorom boli štiavnické insígnie. Ceremoniálne kladívko¹⁴⁴ je poskladané zo strieborných a zlatených plieškov ozdobených textami. Na

501.

¹³⁴ *SISTE VIATOR AC INTELLIGE / GEORGIVS SCHVLZ / E MISNIA ORIVNDVS LVTHERANVS / SALISBVRGI ORTHODOXAM AMPLEXVS / HIC SEPVLTVS IACET / QVI / AB ANNO 1623 SAC(RAE) CAES(ARAE) REGIAEQ(VAE) M(AIES)T(A)TIS IN CAMERA SCHEMNICIENSI(S) / SVPREMVS AVRI SEPARATOR / PRIMVS ET INTEGRO TRIENNIO TVNC VNVS / IN EADEM CATHOLICVS OFFICIALIS / POST RATIONVM MAGISTER / AC DEINDE PRIMVS / ANNO 1653 / DIE . 8 . APRILIS / IN 63 AETATIS SVAE ANNO / DEBITVM MORTALITATIS EXOLVT / CORPORA AD SEX IN INNOCENTIA VIDELICET / IOHANNAM. ANNAM IVLIANAM. CHRISTINAM / EVAM MARIAM. CATH(ARINAM) THERESIAM / ET MARIAM ELISABETHAM / PRAEMISSAS FILIAS / HVC DEPOSITVS / CIVIS VT ANIMA NON MINVS / NVMERO PARVVLARV(M) AGGREGATA / PATRIA COELESTI GAUDEAT / CHRISTIANE VIATOR / PRECARE EI / REQUIEM / MARITO AC / PARENTI / DILECTISSIMO / VIDVA ET FILY P(ER)P(ETVVM).*

¹³⁵ *SINITE PARVVLOS ET NOLITE EOS PROHIBERE ADME VENIRE.* Matej 19:14.

¹³⁶ K baníckym insígniám v MNM bližšie: SZEMÁN, Dísz bányászkalapácsok, s. 123-133.

¹³⁷ MNM, inv. č. 51.50.1.C.

¹³⁸ *MATTHEVS · RIDMILLNER · STADTRICHTER / IOHANN · CHRISTOPHORVS · HAFNER · D(OCTOR) · MED(ICINAE) / GEORGIVS VDALRICVUS · REVTTTER / TOBIAS PESTALVTZ / ANDREAS SCHNIRER. // HIERONYMVS HAIDT BERGMEISTER / PETER MARCVS · / HANNS GEORG WEISS · / MARTINVS · GVBITZ · / MARTINVS GRVEBER.*

¹³⁹ *EIN · LOBLICH · STADT · VND BERGGERICHT · DIESER KÖNIGLICHEN · FREITEN · BERGSTADT · / SCHEMNITZ · VEREHRET · EINER · ERBARN · BRVDERSCHAFFT · DER · HEITER · ZVR GEDECHTNVS · / MIT · DIESER · VERMAHNVNG · DAS · FLEISSIGE · ARBAIT · GEHORSAMB VND · GEBETH · / EINEN · EHRN · BERGKNAPPEN · SEHR · WOL · ANSTEHT ·*

¹⁴⁰ *DER GVTE · WEIN · / VND · REICHES · ERTZ.*

¹⁴¹ *ERFREVET · ALLER · / BERGLEVT HERTZ.*

¹⁴² MNM, inv. č. 61.50.2.C.

¹⁴³ *HERR · SEGNE · VNSERE · KIRCHEN · VND · SCHVEL / DAS · REGIMENT · VND · DEN · RATHSSTVEL / AVCH · BERGWERCH · KNAPPSCHAFFT · SAMBT · DER · GEMEIN / BEY DIR · SVCHEN · WIER · HILFF · HILFF · ALLAIN.*

¹⁴⁴ MNM, inv. č. 61.51.1.C.

hornej časti hlavice sa nachádza dvojriadkový nápis,¹⁴⁵ rovnako aj na frontálnej a zadnej strane,¹⁴⁶ ktoré spolu súvisia a jednotlivé časti textu sú označené poradovými číslicami. Ďalší text je umiestnený v nápisovej páske na frontálnej strane rukoväte kladivka.¹⁴⁷ Posledný nápis je umiestnený na ľavom hrote kladivka.¹⁴⁸ Ceremoniálne železko¹⁴⁹ má hlavicu so skosenými pozlátenými hrotmi. Na tupej strane hrotu hlavice sa nachádza krátky nápis,¹⁵⁰ rovnako aj na frontálnej,¹⁵¹ vrchnej¹⁵² a zadnej strane.¹⁵³ Na rukoväti sa nachádzajú po oboch stranách gravírované pohľady na skupiny budov medzi horami, kvetinové dekorácie a nápisy na frontálnej¹⁵⁴ a zadnej strane.¹⁵⁵ Belianske banícke bratstvo malo vzniknúť v roku 1610 a dochovali sa aj jeho stanovy, ktoré schválili richtári Juraj Rückschloss a Jakub Schnürer s členmi mestskej rady.¹⁵⁶

V roku 1650 prebehla prestavba Kammerhofu v Banskej Štiavnici, o čom informuje aj datovanie a krátky nápis pod hlavným textom na portáli do objektu¹⁵⁷ a letopočet 1650 na vstupnom portáli a okne do jezuitskej kaplnky. Edikulové okno má jasný ranobarokový charakter. V hornej časti je ozdobené rozkladaným profilovaným frontónom, kde je v strede umiestnený reliéf kvetu. Na preklade okna pod frontónom sa nachádza 3-riadkový tesaný text s datovaním a pod prekladom tesaný monogram mena Ježiš.¹⁵⁸

V polovici 17. storočia zažíval Hont obdobie vojenských stretov, protireformácie a nástupu baroka, čo sa prejavilo aj v epigrafii. Nový

¹⁴⁵ PHILIPP · JACOB · KNEIFEL 1 / JVDEX · SENADORES 2 / JACOB · WEIS 3 / SALOMON · MAVRER 4.

¹⁴⁶ MATTHIAS · TSECH · BERGMEISTER 5 / ANDREAS · REIS 6 // THOBIAŠ · STEINMETZ BRVDER MEISTER 7 / MARTIN · MVCHTI · NATARIVS 8.

¹⁴⁷ HERR SEGNE VNSSER KIRCH VNDT SCHVEL / DASS REGIMENDT VNDT DEN RATH STVEL / DASS PERGWERCK KNAPFFESOFFT SAMBT DER GEMEIN / BEY DENN SVCHEN WIR HVLFV ALLEIN.

¹⁴⁸ ANNO / DOMINI / 1652.

¹⁴⁹ MNM, inv. č. 61.51.2.C.

¹⁵⁰ ANNO / 1652.

¹⁵¹ SEIND · DIESEBERG · MANNISCHE · WAFFEN MIT · WISSEN · WILLEN / VND CONSENS EINES EHRSAMEN RATHS DIESER.

¹⁵² KÖNIGLICHEN FREYEN // BERGSTADT DVLLEN.

¹⁵³ SOWOLEN AVCH MIT HIFFE EINER LÖBLICHEN GEWERCK VND KNAP ODER BRUDERSCHAFT 9.

¹⁵⁴ 9 DASELBST VND VN SEREN NACHRÖMLINGEN / · ZV · IMMER WEHREN DER MEMORY ERIGIRET WORDEN.

¹⁵⁵ GVTTER WEIN VND REICHES AERTZ ERFEYDET / ALLER PERGLEUTH DAS HERTZ.

¹⁵⁶ ČELKO, Mikuláš – MELCER, Ján: Z dejín Banskej Belej. In: ČELKO, Mikuláš a kol.: *Banská Belá v premenách času 1228-2018*. Žiar nad Hronom : Aprint s. r. o., 2018, s. 70.

¹⁵⁷ F(ERDINANDVS) · III · F(ECIT) · MDCL. Nápis je interpretovaný aj ako F. IL. P. MDCL. URBANOVÁ, Banská Štiavnica, Kammerhof, s. 718.

¹⁵⁸ SACELLVM · S(ANCTI) · IGNATII · DE · LOIOLA / FVND(ATORIS) SOC(IETATIS) IESV / ANNO 1650 / I(ESVS)H(OMINORVM) S(ALVATOR).

umelecký smer priniesol bohatšie a komplexnejšie dekoratívne prvky, ktoré sa objavili na nosičoch nápisov, akými sú náhrobné dosky, ceremoniálne predmety či architektonické prvky.

Záver

Prvé ranonovoveké impulzy v nápisovej kultúre sa do regiónu dostali už v závere 15. storočia. Prienik humanistických písem nebol skokový a ako prechodové písmo medzi gotickými a renesančnými písmami slúžila ranohumanistická majuskula. Práve v ranohumanistických nápisoch je badateľný obsahový smer novovekého obdobia, v ktorom sa upustilo od strnulých šablónovitých stredovekých textov. Prvým výrazným míľnikom ranonovovekého obdobia v epigrafickom kontexte boli 20. roky 16. storočia. Po tomto období sa prestalo s využívaním prechodného ranohumanistického písma a začala sa hegemonia novovekej kapitály, ktorá v Honte trvala až do 3. tretiny 16. storočia. Takmer storočie po roku 1520 bola Európa pluralitná v umeleckých smeroch, politickej situácii a rozdelená aj v náboženských otázkach. Všetky tieto aspekty citlivo prevzala aj nápisová prax, ktorá uvedené zmeny reflektovala v obsahu textov. Osmanská prítomnosť a stavovské povstania neblaho vplývali na všeobecný vývoj regiónu a čiastočne im môžeme pripísať aj stav zachovania nápisových pamiatok v južnej časti regiónu. Na tomto mieste je potrebné upozorniť aj na vplyv helvétskeho typu reformácie, ktorý vo veľkom rozsahu oberal sakrálne priestory o nosiče historických textov. V závere 16. storočia sa do regiónu dostala fraktúra ako prvé postgotické písmo. Jej využívanie sa obmedzilo na texty v ľudových jazykoch, ktoré v Honte zastupovala nemčina. Tá sa sporadicky vyskytovala už v predchádzajúcom období, no jej skutočný nárast evidujeme v regióne až od konca 16. storočia.

Obdobie raného novoveku bolo pre Hont časom turbulentných zmien, ktoré prenikali aj do nápisovej praxe. Jasné zahraničné vplyvy ovplyvňovali vývoj nápisových písem a rovnako aj ich nosičov. Nezanebateľný je prínos štiavnických mešťanov, ktorí vďaka banskému podnikaniu a s ním spojenými aktivitami mali prostriedky na zaobstaranie umelecky hodnotných pamiatok. V porovnaní so zvyškom Slovenska môžeme konštatovať priemernú kvantitu epigrafických pamiatok. No kvalitu nápisových pamiatok z Hontu je možné označiť za výnimočnú.